

דימוקרטיה ומלכות המשיח*

הואיל ובקשר לנושא זה אתייחס בהמשך לצדדים המלכותיים של שאול ושל דוד, רואה אני צורך להקדים דברים על שאול ועל דוד עצמם ועל היחסים האישיים שביניהם.

א. דוד ושאול

דוד מתנהג עם קודמו במלוכה שאול המלך, ביראת כבוד מופלגת. הוא פונה אליו בתואר 'אדוני המלך', הוא קורא לו 'אבי' ומכנה אותו 'משיח ה' פעם אחר פעם, וכשהוא מדבר עליו עם חבריו, שאול מכונה על ידו: 'אדוני המלך' ו'משיח ה' , חבריו אומרים לו שוב ושוב: הקב"ה הקרה את אויבך לפניך, הוא רודף אתריך להרגך, והתורה אמרה "הבא להרגך השכם להרגו", והוא מסרב לקבל זאת מהם.

בפעם הראשונה היה זה כשדוד ואנשיו ישבו במערה, ושאול נכנס לשם לעשות צרכיו. הם שישבו באפילה ראו אותו והוא לא ראה אותם. ואמנם אחרי שאנשיו הפצירו בו, בדוד, נכנס ההיסוס בלבו שמא הם צודקים במה שהם אומרים לו, ושמא אמנם מסכים הקב"ה ששאול יהרג על ידו, או אולי אין זה אלא נסיון שהקב"ה מנסה אותו בזה. דוד החליט להעמיד את עצמו במבחן. "ויקם דוד ויכרת את כנף המעיל אשר לשאול בלט. ויהי אחרי כן ויך לב דוד אותו על אשר כרת את כנף אשר לשאול". בזה הבין דוד, שעוד לא הגיע יומו של שאול, ושטוב לפני הקב"ה שהוא לא פגע בו. "ויאמר לאנשיו: חלילה לי מה', אם אעשה את הדבר הזה לאדוני למשיח ה' לשלוח ידי בו, כי משיח ה' הוא" (שמואל ב', ג').

יש להוסיף כאן עוד. במערה ראה דוד איך שאול יושב כשהוא עושה צרכיו. הוא ראה אותו בצניעותו המופלגת ונבהל מקדושת התנהגותו של שאול. דוד ראה כאן גוף קדוש, בדרגה שחשב שאין באפשרותו של בן אדם להיות כן או

* שיחת שנשא הרב בעטרת כהנים, חו"מ פסח תשנ"ג, ושוכתבה על-ידו. כותרות-מישנה נוספו ע"י העורך.

אמר בלבו, שאדם שמתנהג בקדושה כזאת, אי אפשר לנגוע בו לרעה. 'משיח ה' זאת יאמר לחבריו, אבל לעצמו יאמר 'קדוש וטהור'. 'וישסע דוד את אנשיו בדברים ולא נתנם לקום אל שאול, ושאל קם מהמערה וילך בדרך' (שם כד, ז).

דוד קבע בזה כלפי קודמו שאול, נורמות אחרות של התנהגות מכפי שהיה נהוג באותו זמן בכל העמים. שאול היה חושד בדוד שהלה זומם לתפוס את המלוכה בכת, ואילו דוד עשה מאמצים לנסות לשכנע את שאול בחפותו. אחרי ששאול התרחק, קרא אחריו והראה לו את כנף המעיל שכרת ממנו, כדי שיראה איך הוא היה בידו ודוד לא פגע בו. ואמנם שאול השתכנע לפי שעה, אבל חיש מהר השתלטה עליו שוב הרוח הרעה. כך קרה גם בפגישה השנייה של דוד עם שאול:

"ויבואו הזיפים אל שאול הגבעתה לאמר, הלא דוד מסתתר בגבעת החכילה על פני הישימון. ויקם שאול וירד אל מדבר זיף, ואתו שלושת אלפים איש בחורי ישראל, לבקש את דוד במדבר זיף. ויחן שאול בגבעת החכילה אשר על פני הישימון על הדרך. ודוד יושב במדבר, וירא כי בא שאול המדברה. וישלח דוד מרגלים, וידע כי בא שאול אל נכון. ויקם דוד ויבא אל המקום אשר חנה שם שאול וירא דוד את המקום אשר שכב שם שאול ואבנר בן נר שר צבאו, ושאל שוכב במעגל והעם חונים סביבתו. ויען דוד ויאמר אל אחימלך החתי ואל אבישי בן צרויה אחי יואב לאמר: מי ירד אתי אל שאול אל המחנה, ויאמר אבישי: אני ארד עמך. ויבא דוד ואבישי אל העם לילה, והנה שאול שוכב ישן במעגל, וחניתו מעוכה בארץ מראשותיו, ואבנר והעם שוכבים סביבתו. ויאמר אבישי אל דוד: סגר אלקים היום את אויבך בידך, ועתה אכנו נא בחנית ובארץ פעם אחת ולא אשנה לו. ויאמר דוד אל אבישי: אל תשחיתהו, כי מי שלח ידו במשיח ה' ונקח! ויאמר דוד: חי ה', כי אם ה' יגפנו, או יומו יבא ומת, או במלחמה ירד ונספה. חלילה לי מה' משלוח ידיד במשיח ה'. ועתה קח נא את החנית אשר מראשותיו ואת צפחת המים ונלכה לנו. ויקח דוד את החנית ואת צפחת המים מראשותי שאול וילכו להם, ואין רואה ואין יודע ואין מקיץ, כי כולם ישנים, כי תרדמת ה' נפלה עליהם (שם כו, ב-יב).

דוד ביקש מאבישי שיקח הוא את החנית ואת צפתת המים, אך חיש מהר התחרט והוא בעצמו הקדים ולקחם - כנראה חשש שמא אבישי לא יוכל להתאפק ואת החנית שבידו יטיח בשאול. גם עכשיו השתכנע שאול והודה בפני דוד על טעותו והבטיח לו ששוב לא ינסה לפגוע בו לרעה. אך מעתה דוד אינו משלה את עצמו שההתפייסות תחזיק מעמד. "ויאמר דוד אל לבו, עתה אספה יום אחד ביד שאול, אין לי טוב כי הקלט אמלט אל ארץ פלשתים, ונואש ממני שאול לבקשני בכל גבול ישראל ונמלטתי מידו" (שם כז, א).

ב. שאול ודוד

יש לדבר על דבר גוסף. אחרי הפגישה במערה אמר שאול לדוד "ועתה הנה ידעתי כי מלוך תמלך וקמה בידך ממלכת ישראל" (שם כז, טו). בשעתו אמר שמואל לשאול: "קרע ה' את ממלכות ישראל מעליך היום ונתנה לרעך הטוב ממך" (שם טו, כח). שאול לא העלה בדעתו שדוד, כפי שהכיר אותו, הוא "רעך הטוב ממנו" שעליו דיבר שמואל. לכן הוא נתן כל הזמן לרוח הרעה להשתלט עליו, ולכן היטה אוזן ללחישותיהם של מספרי לשון הרע על דוד. הוא האמין שדוד רוצה להרוג אותו ולמלוך במקומו. והנה עתה, משראה שדוד זה פעמיים לא נגע בו לרעה, כשהוא היה בידו במסיבות מביכות, הבין שאמנם ביחסים שבין אדם לחברו דוד טוב ממנו בהרבה. מן הסתם העלה בדעתו שאילו היה דוד המלך הראשון, ודוד היה זה שהקב"ה אומר לו, שמלכותו נקרעה ממנו, והוא שאול היה זה שנרדף על ידו, והוא שאול היה פוגש כך את דוד הרודף אותו, הוא לא היה מסוגל לחוס עליו.

אבל גם עתה עדיין לא הכיר שאול את נפש דוד על בוריה. הוא מוסיף ומדבר אל דוד ואומר לו: "ועתה השבעה לי בה", אם תכרית את זרעי אחרי, ואם תשמיד את שמי מבית אבי" (שם כז, כא). גם יהונתן ידידו ואוהבו של דוד משביע את דוד על כך. יהונתן אומר לו: "ולא אם עודני חי, ולא תעשה עמדי חסד ה', ולא אמות. ולא תכרית את חסדך עם ביתי עד עולם, ולא כהכרית ה' את אויבי דוד איש מעל פני האדמה... ויוסף יהונתן להשביע את דוד באהבתו אותו, כי אהבת נפש אהבו" (שם כ, יד-יז). ובהמשך עוד: "ויאמר יהונתן לדוד לך לשלום. אשר נשבענו שנינו אנחנו בשם ה' לאמר, ה' יהיה ביני ובינך ובין זרעי ובין זרעך לעולם" (שם כ, מ). שניהם, גם שאול וגם יהונתן מניחים, שרק שבעה בשם ה',

תמנע מדוד לעשות את מה שהם חושדים בו שהוא אולי יעשה להכרית את זרעם ואת שמם, שלא ישאר מהם זכרון לדורות.

כמה היה רחוק דוד מחשדות אלה? הנה אנו מוצאים את סיפורו של שמעי בן גרא: "ובא המלך דוד עד בחורים (בברתו מפני אבשלום בנו), והנה משם איש יוצא ממשפחת בית שאול ושמו שמעי בן גרא, יוצא יצוא ומקלל, ויסקל באבנים את דוד ואת כל עבדי המלך דוד, וכל העם וכל הגבורים מימינו ומשמאלו, וכה אמר שמעי בקללו: צא צא איש הדמים ואיש הבליעל. השיב עליך ה' כל דמי שאול אשר מלכת תחתיו, ויתן ה' את המלוכה ביד אבשלום בנך, והנה ברעתך, כי איש דמים אתה. ויאמר אבישי בן צרויה אל המלך: למה יקלל הכלב הזה את אדוני המלך? אעברה נא ואסירה את ראשו. ויאמר המלך: מה לי ולכם בני צרויה? כה יקלל, כי ה' אמר לו, קלל את דוד, ומי יאמר לו מדוע עשית כן? ויאמר דוד אל אבישי ואל כל עבדיו: הנה בני אשר יצא ממעי מבקש את נפשי, ואף כי עתה בן הימיני. הניתו לו ויקלל כי אמר לו ה'... וילך דוד ואנשיו בדרך, ושמעי הולך בצלע ההר לעומתו, הלך ויקלל ויסקל באבנים וְעָפָר בַּעֲפָר" (שמואל טו, ד"ג). כך נוהג איש ממשפחת בית שאול תלמיד חכם גדול, שדוד מינה אותו אחרי כן להיות רבו של בנו שלמה (מלכים ב, ח רד"ק ומצות דוד) אבל בעניינו של דוד אנו מוצאים: "בשנת שתיים ליואש בן יואחז מלך ישראל מלך אמציהו בן יואש מלך יהודה... ויעש הישר בעיני ה' רק לא כדוד אביו, ככל אשר עשה יואש אביו עשה... ויהי כאשר חזקה הממלכה בידו, ויך את עבדיו המכים את המלך אביו (אלה שהרגו את יואש). ואת בני המכים לא המית, ככתוב בספר תורת משה אשר צוה ה' לאמר, לא יומתו אבות על בנים, ובנים לא יומתו על אבות, כי אם איש בחטאו יומת" (מלכים יד, א"ה). מידה טובה זו שאפשר היה לתלותה במסורת אבות, שהרי כך נהג גם דוד, לא תלה אותה בדוד, אלא אמר שהוא עושה כן לפי שכך נצטוה בתורה. ואולי גם זאת מסורת היא מדוד, שיחלקו את הכבוד לתורה ולנותן התורה, ולא לחלוק את הכבוד לבן אדם. וכך צוה במפורש אברהם אבינו: "כי ידעתיו למען אשר יצוה את בניו ואת ביתו אחריו, ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט" (בראשית י, י"ט). אברהם יצוה שני דברים: הדבר האחד שיעשו צדקה ומשפט, והדבר השני הוא שכך יעשו לא מפני שאברהם צוה להם, אלא מפני שזוהי דרך ה'.

עוד משהו על דוד. "והמלך דוד זקן ויכסוהו בבגדים ולא יתם לו" (מלכים א, א). למה יקרה דבר זה לדוד, שבגדים לא יוכלו לחמם אותו? "אמרו רבותינו, כל המבוזה בגדים אינו נהנה מהם לסוף, לפי שקרע את כנף המעיל לשאול. ומדרש

אגדה אמר רבי שמואל בר נחמני: כשראה דוד את המלאך עומד בירושלים וחרבו בידו נצטנן דמו מיראתו. "ורשיי שם). כך דרכו של הקב"ה. מצד אחד הוא משלם לדוד שכר גדול על שעמד בנסיון ולא נגע במשיח ה', ומיניה וביה על אותו מעשה הוא מעניש אותו על שביזה את בגדי המלך וכתת את כנף מעילו, ולא מצא דרך מכובדת יותר להמלט מן המלכות שהיתה טמונה בנסיון זה שנתנסה בו.

ג. בחירת דוד

ועוד משהו על דוד ועל שאול. כשהעלה דוד את ארון הא־לוקים מבית עובד אדום הגתי אל עיר דוד, רקד דוד לפני הארון עד כלות כוחותיו. "וישב דוד לברך את ביתו, ותצא מיכל בת שאול לקראת דוד ותאמר: מה נכבד היום מלך ישראל, אשר נגלה היום לעיני אמהות עבדיו כהגלות נגלות אחד הריקים. ויאמר דוד אל מיכל: לפני ה' אשר בחר בי מאביך ומכל ביתו לצוות אותי נגיד על עם ה' על ישראל, ושיחקתי לפני ה'" (שמואל ב, כ"א). ה' בחר בי, כך הוא אומר לה, שאהיה נגיד על עם ה' על ישראל. אני חייב להיות להם לדוגמא, שיראו ממני עד כמה חייב אדם לכבד את ה'. הם צריכים ללמוד ממני שחייב אדם לוותר על כבודו האישי, גם כשהוא מלך, אם וכאשר הקב"ה מתכבד על ידי כך. את זה, אביך שאול וכל בית אביך לא הבינו, ובגלל שאני נוהג כך ונהגתי כך, לכן בחר בי ה' למלך אחרי שפסל את שאול. וז"ל רד"ק: "ובדרש, אמרה לו: בית אבא היתה מלכות נאה משלך, חלילה להם אם נראה לאחד מהם פיסת יד או פיסת רגל מגולה, כולם היו מכובדים ממך. מה אמר לה דוד? 'לפני ה' אשר בחר בי מאביך' אמר לה: של בית אביך היו מניחים כבוד שמים ומתעסקים בכבוד עצמם, אבל אני מניח כבוד עצמי ומתעסק בכבוד קוני". דוד לא היה מדבר סרה בשאול לולא למד מדברי מיכל, ששאול לא היה רוקד כמוהו לפני ארון הא־לוקים, אם הוא היה זה שהעלה את הארון. המקרא רומז לכך כשהוא אומר כאן: 'ותצא מיכל בת שאול'.

חז"ל אמרו בכמה מקומות דברים חמים מאוד על שאול המלך. במקום אחד אמרו (יומא כב, ט). כמה לא חלי ולא מרגיש גברא דמריה סייעיה. ורש"י: כמה סמוך ומובטח ואין צריך לחלות ולדאוג מכל רעה, מי שהקב"ה בעזרו. שהרי מצינו שאול נכשל באחת ועלתה לו לרעה לקנוס עליו מיתה לבטל מלכותו, ודוד נכשל בשתיים ולא עלתה לו לרעה. ובהמשך הוסיפה ואמרה שם הגמרא: "בן

שנה שאול במלכו אמר רב הונא: כבן שנה שלא טעם טעם חטא". במקום אחר אמרו (סוכה נב, ב) "...ושבעה רועים ושמונה נסיכי אדם מאן נינהו. 'שבעה רועים': דוד באמצע, אדם שת ומתושלח מימינו, אברהם יעקב ומשה בשמאלו, ומאן נינהו 'שמונה נסיכי אדם': ישי ושאול ושמאל ועמוס צפניה צדקיה ומשיח ואליהו." הנה מנו אותו בין האישים הגדולים ביותר בכל ההסטוריה של עם ישראל בכל הדורות. על רקע זה תגדל התמיהה, מדוע זכה דוד לפני הקב"ה, ומדוע לא זכה שאול? ואמנם גם חז"ל הביעו את התלבטותם בשאלה זאת. "אמר רב יהודה אמר שמואל: מפני מה לא נמשכה מלכות בית שאול? מפני שלא היה בו שום דופי, דאמר רבי יוחנן אמר רבי שמעון בן יהוצדק: אין מעמידים פרנס על הציבור אלא אם כן קופה של שרצים תלויה לו מאחור שאם תזוח דעתו עליו, אומרים לו חזור לאחוריך" (שלא היה בו שום דופי משפחה, ויתגאו המלכים היוצאים מזרעו על ישראל, אבל דוד מרות אתי, המואביה רש"י). אמר רב יהודה אמר רב: מפני מה נענש שאול (לבא לידי דבר שעליו ניטל ממנו מלכות, רש"י)? מפני שמחל על כבודו, שמתחילת מלכותו מחל על כבודו וגילה על עצמו שאינו כדאי למלוך, רש"י, שנאמר 'ובני בליעל אמרו, מה יושיענו זה, ויבזוהו ולא הביאו לו מנחה, ויהיה כמחריש', וכתוב 'ויעל נחש העמוני' (ומסקנא דמילתא שאמרו ישראל, מי האומר שאול ימלוך עלינו בתמיהה, תנו את האנשים ונמיתם והוא אמר, לא יומת איש היום הזה)" (יומא כב, ב).

ד. שכר דוד

ההבטחה לדוד היא גדולה ביותר. "כי ימלאו ימיך ושכבת את אבותיך, והקימותי את זרעך אתריך אשר יצא ממעריך, והכינותי את ממלכתו. הוא יבנה בית לשמי וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם אני אהיה לו לאב והוא יהיה לי לבן, אשר בהעוותו והוכחתיו בשבט אנשים ובנגעי בני אדם. וחסדי לא יסור ממנו, כאשר הסירותי מעם שאול אשר הסירותי מלפניך, ונאמן ביתך וממלכתך עד עולם לפניך, כסאך יהיה נכון עד עולם" (שמואל ז, יב"טו). "כסאך יהיה נכון עד עולם", זאת היא הבטחה לימי סוף גאולתנו, לימות המשיח, שכסא המלוכה שמור לזרעו של דוד, ועוד יותר מדוייק לזרעו של שלמה: "הוא יבנה בית לשמי וכוננתי את כסא ממלכתו עד עולם" (ראה ספר המצוות, לא תעשה, מצוה שסב).

חז"ל בגמרא לא גילו לנו במפורש במה זכה דוד בהבטחה הגדולה הזאת, ורק ציינו כאן את העובדה, שלדוד נוטה הקב"ה חסד ומסייע לו, ועובר לו על פשעיו

פעם אחר פעם, ולשאל לא הטה חסד כזה ואינו מוותר לו אפילו לא פעם אחת. אלא שהמהרש"א שם, בחידושי אגדות, מוצא רמז בלשון הגמרא. סיבה אחת היא לדעתו, מפני שחטאו של שאול במלחמת עמלק הוא חטא בעניני המלוכה, הוא נשלח על ידי הקב"ה בשליחות ישראל, ובשליחות ישראל ובשמם הוא משאיר את אגג בחיים ומביא בקר וצאן. הוא חוטא בזה בשם כל העם, וכיון שחטא בתפקידו כמלך, על זה הפסיד את המלוכה. אבל דוד חטא באוריה בעלה הראשון של בת־שבע לא כמלך אלא כאדם פרטי, וכן גם כאשר שלח למנות את ישראל, לא היה זה לצורך הממלכה לדעת את מספר בני ישראל. "מנאם שלא לצורך, שלא היה יוצא למלחמה ולא עושה בהם דבר בעת ההיא, רק לשמח לבו שמלך על עם רב" (רמב"ן במדבר א, ה). ואמנם שני דברים אלה יכול היה לבצע רק מפני שהיה מלך, ויכול היה לצוות על יואב שיעשה עבורו, אבל הם לא נעשו לצורך הממלכה ובשמה. סיבה שנייה רואה המהרש"א בכך, ששאל איתן בדעתו, אינו נכנע מתוכחתו של הנביא ומתנצל פעם אחר פעם לפני שמואל, על שהשאיר צאן ובקר מעמלק. ואומר את המלה "חטאתי" רק אחרי ששמואל דוחה את כל התנצלויותיו. לעומת זאת דוד כשבא נתן הנביא להוכיח אותו על המעשה שעשה באוריה התתי בעלה של בת־שבע, אף על פי שגם לו היו בודאי כמה מלים של התנצלות, ענה לנביא רק במלה "חטאתי". שאול אינו מוכן לקבל תוכחה, ודוד מקבל תוכחה מיד.

בעניותנו אפשר להוסיף, שמידה זו של יכולת ומוכנות לקבל תוכחה, למדה דוד מאבי שבטו יהודה. יהודה הודה במעשה תמר: "היא מוצאת (להשרף, כשנתגלה שהיא הרה), והיא שלחה אל תמיה לאמר: לאיש אשר אלה לו אנכי הרה (כיון שנחשדה לאדם אחר, אף על פי שהיתה מיועדת לאחיו של בעלה שמת), ותאמר: הכר נא למי החותמת והפתילים והמטה האלה. וכר יהודה ויאמר: צדקה ממני, כי על כן לא נתתיה לשלה בני" (בראשית לח, כח-כט). בזכות מידה זו זכה דוד, ואף דוד תולה את המלכות שניתנה לו מן השמים באביו הראשון יהודה ואומר: "כי ביהודה בחר לנגיד, ובבית יהודה בית אבי, ובבני אבי בי רצה להמליך על כל ישראל". (דברי הימים ב, ז)

על ישי אבי דוד, למה הוא זכה במלכות, לא מצאנו רמז במקרא ולא גילו לנו חז"ל, הם רק אמרו שהוא היה חסיד מופלג (שבת נח, ט). וכן אומר ישעיהו הנביא, שהמשיח יזכה בזכותו של ישי: "ויצא חוטר מגזע ישי, ונצר משרשיו יפרה. והיה ביום ההוא שרש ישי אשר עומד לנס עמים, אליו גויים ידרשו" (ישעיהו יא, א-ג) מי יודע, אולי גם ישי התבלט במידה זו, כי גדול מי שמאזין לתוכחה ומתקן מעשיו על פיה.

ה. מלכות שאול

שאול היה המלך הראשון אחרי משה רבנו ויהושע. הוא יצק דפוס למלכות, בממלכה שלו אין למלך שלטון אבסלוטי. כששאול בא אל שמואל ואמר לו: "ברוך אתה לה', הקימותי את דבר ה'" ושמואל אומר לו: "ומה קול הצאן הזה באזני, וקול הבקר אשר אנכי שומע?" עונה שאול: "כי יראתי את העם ואשמע בקולם". מה אנו לומדים מן המלים 'כי יראתי את העם ואשמע בקולם'? ששאול הנהיג במלכותו, שהמלך צריך לשמוע בקול העם. אמנם אין זו אותה דימוקרטיה כפי שאנו מבינים אותה, אבל זהו שלטון של שרים במובן מסוים. ישנם דברים שאין המלך יכול להכריע בהם לבדו, אלא הוא אוסף את השרים ומציע לפניהם את הדבר, והם מחליטים, וההחלטה מחייבת גם אותו.

כך עשה שאול כשרצה להרוג את דוד: "וידבר שאול אל יונתן בנו ואל כל עבדיו להמית את דוד... וידבר יונתן בדוד טוב אל שאול אביו, ויאמר אליו: אל יחטא המלך בעבדו בדוד, כי לא חטא לך וכי מעשיו טוב לך מאוד. וישם את נפשו בכפו ויך את הפלשתי ויעש ה' תשועה גדולה לכל ישראל, ראית ותשמח; ולמה תחטא בדם נקי להמית את דוד חנם?" (שמואל א' יט, א"ח).

ובאות מן המלחמות הראשונות שלו עם הפלשתים הוא מתייעץ גם בעניני מלחמה עם החיילים שלו, ובפרט אחד הוא גם מבטל את דעתו בפני דעתם: "ויאמר שאול, גרדה אחרי פלשתים לילה ונבוזה בהם עד הבוקר, ולא נשאר בהם איש, ויאמרו: כל הטוב בעיניך עשה... ויאמר אל כל ישראל: אתם תהיו לעבר אחד, ואני ויונתן בני גהיה לעבר אחד, ויאמרו העם אל שאול הטוב בעיניך עשה... וילכד יונתן ושאול והעם יצאו. ויאמר שאול: הפילו ביני ובין יונתן בני, וילכד יונתן. ויאמר שאול אל יונתן: הגידה לי מה עשית, ויגד לו יונתן ויאמר: טעום טעמתי בקצה המטה אשר בידי מעט דבש, הנני אמות. ויאמר שאול: כה יעשה אֵלֹקִים וכה יוסיף, כי מות תמות יונתן. ויאמר העם אל שאול: היונתן ימות אשר עשה את הישועה הגדולה הזאת בישראל? חלילה, חי ה' אם יפול משערת ראשו ארצה, כי עם אֵלֹקִים עשה היום הזה ויפדו העם את יונתן ולא מת" (שם יד, ל"ח).

ממי למד שאול דבר זה? אם נחפש במקרא נמצא, שכך היה הנוהג במלכויות של הגויים (ראה מלבי"ם על מגילת אסתר). במלכותו של פרעה מלך מצרים אנו קוראים: "ויהי כבוא אכרם מצרימה, ויראו המצרים את האשה כי יפה היא מאוד. ויראו אותה שרי פרעה, ויהללו אותה אל פרעה, ותוקח האשה בית פרעה" (בראשית

יב, יד-טו). לא פרעה שלח לקחתה, אלא זיראו המצרים את האשה כי יפה היא מאוד. החליטו 'המצרים' שהשרים צריכים לראותה זיראו אותה שרי פרעה, ויהללו אותה אל פרעה, והשרים החליטו להחרים אותה מבעלה ולקחת אותה אל בית פרעה, קודם 'המצרים' ואחריהם 'שרי פרעה' הם המחליטים והם גם העושים. ובאבימלך מלך פלשתים, בתחילה אמנם סיפור המעשה שונה במקצת: "ויאמר אברהם אל שרה אשתו אתותי היא, וישלח אבימלך מלך גרר ויקח את שרה". אבל אחרי כן: "ויבא אלוקים אל אבימלך בחלום הלילה, ויאמר לו: הנך מת על האשה אשר לקחת והיא בעולת בעל... וישכם אבימלך בבקר, ויקרא לכל עבדיו, וידבר את כל הדברים האלה באזניהם, וייראו האנשים מאוד". הוא לא קרא לאברהם מיד. הלוא זהו חלום, הוא צריך לקרוא לחכמים ולחרטומים שיגידו לו את פשר החלום. הוא צריך גם להתייעץ עם כל מי שיש לו מה להגיד בממלכה. כי זהו ענין הנוגע לממלכה. הוא מציע את הדברים בפני השרים. האשה יפה מאוד, והחלום הוא רק חלום, וכבר נאמר "וחלומות השוא ידברו" (זכריה י, 8) שמא יגידו לו השרים שאין להתחשב בחלום. כי הלוא זה דבר מלכות הנוגע לכולם, כי המלך צריך שתהיה לו אשה יפה. ואם ישלח את האשה, יוצר על ידי כך תקדים ממלכתי. זאת אמנם ממלכה שבה המלך הוא הקובע, אלא הוא אינו קובע את הכל, וישנם דברים שבהם הוא זקוק להסכמת השרים. זיראו האנשים מאוד, הם לא אמרו כלום, אבל הוא הבין אותם ואמר לעצמו, אם זה כך שהם יראים, אז צריך להחזיר אותה לבעלה. אז ויקרא אבימלך לאברהם, ויאמר לו: מה עשית לנו ומה חטאתי לך" (בראשית כ, ב-ט).

ושוב במצרים, כמאה ושמונים שנה אחרי כן. יוסף "הנער העברי, העבד", עומד לפני פרעה שלו, ופרעה נוכח לדעת שיש בנער זה חכמה עילאית. הוא רצה מיד לקבוע דבר. הוא מקבל להטיל על יוסף את התפקיד שעליו המליץ יוסף כמתבקש מפתרון החלום, כפי שאומר דוד בהלל: "להושיבי עם נדיבים עם נדיבי עמו" (תהלים קיג, ח) למנות אותו לרב־אלוף, לרב־מתכנן, ולרב־מוציא־לפועל, במצרים. אך אינו מעז לעשות כן מיד ובעצמו. על כגון זה הוא צריך להתייעץ עם שריו. מן הסתם הוא מסתכל מסביב כשהוא מתבונן בפניו של כל אחד ואחד. גם הם התרגשו: "וייטב הדבר בעיני פרעה ובעיני כל עבדיו". כדי לבחון את תגובת עבדיו הוא אומר להם: "הנמצא כזה, איש אשר רוח אלוקים בו?" וכאשר כולם שתקו, הבין ששתיקה זו משמעותה הסכמה, אז אמר ליוסף: "אחרי הודיע א־לוקים אותך כל זאת, אין נבון וחכם כמוך" (בראשית מא, כח-מא). בזה קבע מלך מצרים תקדים, שבמקרה חריג, כשהשעה צריכה לכך, כשמתגלה חכם מופלג, אפשר להעלותו לגדולה גם כשהוא נער, וכשהוא נוסף לכך גם עבד, שעל כמותו

כתוב בנימוסי המדינה, שאינו יכול למלוך, ואינו רשאי ללבוש בגדי שרים. (ומתקדים זה מן הסתם למד שאול כשבתחילה קירב את דוד ומינה אותו לשר אלף, שמואל ית' יג).

על הנעשה במצרים אנו לומדים עוד. 'ויקם מלך חדש במצרים אשר לא ידע את יוסף. ויאמר אל עמו: הנה עם בני ישראל רב ועצום ממנו. הבה נתחכמה לו...' (שמות א, ח"ט). כאן יש כבר הרבה יותר דימוקרטיה, פרעה אינו מתייעץ עתה עם השרים, אלא אומר אל עמו, וז"ל המדרש: 'ויקם מלך חדש כיון שראו המצרים כך (שבני ישראל פרו וישרצו... ויעצמו במאוד מאוד) חידשו גזירות עליהם, הדא הוא דכתיב 'ויקם מלך חדש'. למה קראו מלך חדש, והלא פרעה עצמו היה? אלא שאמרו המצרים לפרעה: בא ונזדווג לאומה זו. אמר להם: שוטים אתם, עד עכשיו משלהם אנו אוכלים, ותאיך נזדווג להם? אילולא יוסף לא היינו חיים, כיון שלא שמע להם, הורידוהו מכסאו שלושה חדשים, עד שאמר להם: כל מה שאתם רוצים הריני עמכם, והשיבו אותו. לפיכך כתיב 'ויקם מלך חדש' (שמות רב א, ח"ט). והנה בהמשך כתוב: 'וישימו עליו שרי מסים' 'וישימו' ולא 'וישם'. פרעה לא רצה לעשות זאת בעצמו, עד שראשי העם יכתבו את זה בספר החוקים שכך יש לנהוג עם עם זר, שאינו מתושבי הארץ מתחילה.

זה סיפורו של תחילת השיעבוד. ובסופו אנו שומעים, כשמשה מנבא על בואו של הארבה: 'ויאמרו עבדי פרעה אליו: עד מתי יהיה זה לנו למוקש, שלח את האנשים ויעבדו את ה' אֵל־לוֹקִיָּהֶם. הטרם תדע כי אבדה מצרים?' (שם יז, ה). הם מדברים בלי ששאל עצה מהם. לפני כן נאמר: 'ויכבד לבו הוא ועבדיו' (שם ט, זד), ועתה הם גתרכך לבם, בעוד שהוא עדיין עומד בהכבדת הלב. ובהמשך הם שומעים ממשה רבנו על מכת בכורות, והוא מזהיר את פרעה ואומר: 'וירדו כל עבדיך אלה אלי, והשתחוּ לי לאמר, צא אתה וכל העם אשר ברגליך' (שם יא, ח). הנה משה רבנו מעז עתה להגיד לפרעה: עבדיך אמרו לך את זה כבר לפני כן שתשלח אותם, וציפו להסכמתך, ואם אתה תסרב עתה, הם יטלו את השלטון בידיהם: 'וירדו כל עבדיך אלה אלי', ופרעה התכופף, והוא בעצמו הלך: 'ויקם פרעה לילה הוא וכל עבדיו וכל מצרים, ותהי צעקה גדולה במצרים' (שם יב, ט). העם העז להפגין מתחת לחלונות חדר משכבו של פרעה. מקודם באו לשם השרים ואחר כך כל העם: 'ויקם פרעה לילה, הוא וכל עבדיו וכל מצרים', וכשההפגנה השקטה לא עשתה רושם, 'ותהי צעקה גדולה במצרים, כי אין בית אשר אין שם מת', אז פרעה נכנע, 'ויקרא למשה ולאהרן לילה ויאמר: קומו צאו מתוך עמי, גם אתם גם בני ישראל, ולכו עבדו את ה' כדברכם' (שם יב, לד).

בעיני בני ישראל נראה דבר זה חורג מכל נורמה סבירה במלכות מצרים, והם תהו איך דבר זה יתממש. הם לא האמינו שנתנית רשות זו לעזוב את המדינה תכובד בפועל על ידי הדרגים הנמוכים, השוטרים והנוגשים ושומרי הגבולות. הם עוד לא ניצלו את הרשות הזאת, ולא עשו שום צעד של הכנה ליציאה. "ותחזק מצרים על העם למהר לשלחם מן הארץ" (שם יב, לו). לכל בית ששם היו ה"עבדים" ישנים, פרצו מצרים והקימו אותם והוציאו אותם וגרשום, כמו שהבטיח הקב"ה למשה: "עוד נגע אחד אביא על פרעה ועל מצרים, ואחרי כן ישלח אתכם מזה, כשלחו כלה גרש יגרש אתכם מזה" (שם יא, א).

כך מתואר בתורה המשטר החברתי ששרר בארץ התרבות במצרים. כבר היה שם בתחילת השיעבוד משאל-עם, והשיעבוד הסתיים עקב הפגנה סוערת. על כל פנים המשמעות מן הספורים של מצרים היא, ששם יש לעם מה להגיד. ומזה למד שאול.

ו. מנהיגות יהושע

גם מאחרים יכול היה שאול ללמוד משהו בדומה לזה. בסיפור על הגבעונים אנו קוראים בספר יהושע: "ויהי כשמוע כל המלכים אשר בעבר הירדן, בהר ובשפלה ובכל חוף הים הגדול אל מול הלבנון, תחתי והאמורי, הכנעני הפריזי החוי והיבوسی, ויתקבצו יחדו להלחם עם יהושע ועם ישראל, פה אחד". בכל השבטים האלה שולט משטר מלכותי. המלך הוא הקובע, "ויהי כשמוע כל המלכים, ויתקבצו יחדו להלחם.. פה אחד". לא חבר העמים, לא הנשיאים, כי אם כל המלכים, והם מחליטים פה אחד: אנו נלחם. "ויושבי גבעון שמעו את אשר עשה יהושע". "יושבי גבעון" אפילו לא "אנשי גבעון". איזה משטר ליברליזם ל"ארחי פרחי", לאורחים פורחים, עוברי אורח המתארחים אירוח ארעי ניתנת האפשרות להמריד את כל יושבי העיר המושרשים בה נגד החלטת המלכים

"ויושבי גבעון שמעו את אשר עשה יהושע ליריחו ולעי. ויעשו גם המה בערמה, וילכו ויצטירו, ויקחו שקים כלים לחמוריהם, ונאדות יין בלים ומבוקעים ומצוררים, ונעלות בלות ומטולאות ברגליהם, ושלמות בלות עליהם, וכל לחם צידם יבש היה ניקודים. וילכו אל יהושע אל המחנה הגלגל, ויאמרו אליו ואל איש ישראל: מארץ רחוקה באנו, ועתה כרתו לנו ברית. ויאמר איש ישראל אל החוי: אולי בקרבי אתה יושב, ואיך אכרות לך ברית? מיהו "איש ישראל" זה? הלא זה משא ומתן מדיני, ואותו צריך להפנות אל המלך ורק אליו,

והוא גם זה שצריך לתת להם תשובה. ואמנם הם לא באו בתחילה אל איש ישראל אלא "וילכו אל יהושע אל המחנה בגלגל", אבל "ויאמרו אליו ואל איש ישראל". הם הלכו אל יהושע הנמצא במחנה בגלגל, כי הם הבינו לפי תומם, שבישראל המלך הוא הקובע. אבל יהושע לא השיב להם מיד. הוא שקע בהרהורים, הן ולא ורפיא בידיה. אולי אמר להם: חכו פה עד מחר בבקר. אני אהרהר בדבר, אי אפשר להחליט בבהילות, אחשוב על זה ואשקול את הצעתכם. אז הם הלכו אל "איש ישראל" והצליחו להמריד אותם נגד יהושע. "כאן אינכם צריכים להלחם על עיר מבוצרת, אנו מוסרים לכם פה את העיר על כף היד". "ויאמרו אליו ואל איש ישראל... ויאמר איש ישראל אל החוי...". גם הם היססו. "אולי בקרבי אתה יושב, ואיך אכרות לך ברית?".

"ויאמר איש ישראל" זהו הקרי, הכתיב הוא "ויאמרו איש ישראל" לשון רבים. העם מתעורר, ומיד "ויאמר" אחד עושה את עצמו לשליח ציבור ומי שמביע את דעת הקהל, איש ישראל אחד, מדבר בשם איש ישראל הציבור. אלא שגם הוא מביע היסוס. אז הם אמרו: אם גם העם מסתפק, אז עלינו לנהל את המשא ומתן עם המלך, וחזרו אל יהושע: "ויאמרו אל יהושע: עבדיך אנחנו. ויאמר אליהם יהושע: מי אתם ומאין תבאו? ויאמרו אליו: מארץ רחוקה מאוד באו עבדיך לשם ה' אֵל־לוקיך". שקר בפיהם, אבל הם מדברים בפיקוח נפש. "כי שמענו שמעו, וכל אשר עשה במצרים. ואת כל אשר עשה לשני מלכי האמורי אשר בעבר הירדן לסיחון מלך חשבון ולעוג מלך הבשן אשר בעשתרות. ויאמרו אלינו זקנינו וכל יושבי ארצנו". חז"ל אמרו: "כל דבר שקר שאין אומרים בו מקצת אמת בתחילתו אינו מתקיים בסופו (רש"י במדבר יג, כו)". על כן: "ויאמרו זקנינו", אבל לא הזקנים אמרו, כי אם ה"ארחי פרחי" הם שאמרו. על כן הוסיפו "ויאמרו אלינו זקנינו וכל יושבי ארצנו", וזה כדי שהשקר יהיה מרופד במקצת האמת שהוסיפו, ואז יהושע יאמין להם. אך עדיין זה לא הועיל באשר ליהושע. "ויקחו האנשים מצידם, ואת פי ה' לא שאלו". שוב "האנשים" הם שרוצים למנוע מיהושע לקבוע, והם שממהרים לעשות מעשה. "ויעש להם יהושע שלום, ויכרת להם ברית לחיותם". אך העם אמרו: "יהושע? זה לא יהיה תקפו המלך לא יעשו מאחורינו עובדא מוגמרת. וכדי להפגין: "וישבעו להם נשיאי העדה".

יש פה מאבק עיקש, מיהו בעל הסמכות. הם מורדים במפורש במלכותו של יהושע. "ויהי מקצה שלושת ימים אחרי אשר כרתו להם ברית, וישמעו כי קרובים הם אליו ובקרבו הם יושבים. ויסעו בני ישראל ויבאו אל עריהם... ולא הכום בני

ישראל כי נשבעו להם נשיאי העדה בה' אֵלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, וילונו כל העדה על הנשיאים". בוקה ומבוקה ומבולקה. מקודם דתפו איש ישראל את הנשיאים, שהם יהיו המחליטים והמבטיחים להם ברית שלום, וכעת הם מתלוננים, והנשיאים מתנצלים ומתגוננים: "ויאמרו כל הנשיאים אל כל העדה: אנתנו נשבענו להם בה' אֵלֹהֵי יִשְׂרָאֵל, ועתה לא נוכל לנגוע בהם, זאת נעשה להם והחיה אותם, ולא יהיה עלינו קצף על השבועה אשר נשבענו להם". הנשיאים נמצאים במבוכה מה לעשות. אחר כך מצאו מוצא כלשהו. "ויאמרו להם הנשיאים: יחיו ויהיו חוטבי עצים ושואבי מים לכל העדה כאשר דברו להם הנשיאים".

יש אצלנו דימוקרטיה? יש אצלנו משטר של נשיאים? משטר של צעקנים? מקודם ממרידים את האנשים, והאנשים יערכו הפגנות? אבל יהושע מתחשב ומבין שקשה יהיה לשנות, ולהסב את הגלגל אחרונית. יש כבר עובדה מוגמרת, ולעובדה המוגמרת נותן יהושע כעת גושפנקא מלכותית. "ויקרא להם יהושע וידבר אליהם לאמר: למה רמיתם אותנו לאמר: רחוקים אנתנו מכם מאוד, ואתם בקרבנו יושבים? ועתה ארורים אתם, ולא יכרת מכם עבד וחוטבי עצים ושואבי מים לבית אֵלֹהֵי. ויענו את יהושע ויאמרו: כי הוגד הוגד לעבדיך את אשר צוה ה' אֵלֹהֵיךך את משה עבדו, לתת לכם את כל הארץ ולהשמיד את כל יושבי הארץ מלפניכם, ונראה מאוד לנפשותינו מפניכם, ונעשה את הדבר הזה. ועתה הננו בידך".

הם מבינים שהכח הוא יציב בידי יהושע, ורק הוא יקבע בסופו של דבר, ולא מישהו אחר: הנני בידך, כטוב וכישר בעיניך לעשות לנו, עשהו "איש ישראל" לא נתפייס, העם התעורר לעשות בהם שפטים על הרמאות שנהגו בה. "ויעש להם כן, ויצל אותם מיד בני ישראל ולא הרגום". הנשיאים התקפלו מיד. הם עברו את הגבול. להם אין הכח לעמוד כנגד האספסוף הרוצה לבטל את השבועה שנשבעו הנשיאים. יהושע הוא שעמד להם לגבעונים. "ויצל אותם מיד בני ישראל ולא הרגום". הוא מצא את הפשרה הנכונה, והוא יש לו הכח להגן על הפשרה הזאת. "ויתנם יהושע ביום ההוא חוטבי עצים ושואבי מים לעדה ולמזבח ה' עד היום הזה אל המקום אשר יבחר" (יהושע פרק ט).

זהו המשטר שהתורה רוצה בו: "שום תשים עליך מלך אשר יבחר ה' אֵלֹהֵיךך בו" (דברים יז, טו). מלכות זו שהתורה מצוה עליה היא מלכות אבסולוטית, ועליה נאמר בספר יהושע: "כל איש אשר ימרה את פיך ולא ישמע את דבריך לכל אשר תצונו יומת, רק חוק ואמץ" (יהושע א, יח). ואמנם יהושע מתחזק ומתאמץ, ובעזרת ה' הוא מצליח להתגבר על כל המתנכלים לשלטונו. אלא העם עורך

הפגנות, והנשיאים עושים שרירים, והם רוצים לתפוס גתח מן השלטון, ולכל אורך ספר יהושע קיים המאבק הזה ועד סוף ימיו של יהושע הוא נמשך.

ז. מנהיגות משה

גם עם משה רבנו נאבקו בני ישראל מתחילת בואו אליהם במצרים עד סוף ימיו. אחרי הליכתו הראשונה עם אהרן לפרעה "ויפגעו את משה ואת אהרן נצבים לקראתם בצאתם מאת פרעה. ויאמרו אליהם: ידא ה' עליכם וישפוט, אשר הבאשתם את ריחנו בעיני פרעה ובעיני עבדיו, לתת חרב בידם להרגנו" (שמות ה, כ"א).

אחרי כן על הים: "ויאמרו אל משה: המבלי אין קברים במצרים לקחתנו למות במדבר? מה זאת עשית לנו להוציאנו ממצרים?" (שם יד, ט"א). ואחרי שעברו את הים ובאו למרה: "ויבאו מרתה, ולא יכלו לשתות מים ממרה כי מרים הם... וילונו העם על משה לאמר מה נשתה?" (שם טו, כ"ד). ושוב: "ויסעו מאילם, ויבאו כל עדת בני ישראל אל מדבר סין אשר בין אילם ובין סיני, בחמשה עשר יום לחודש השני לצאתם מארץ מצרים. וילונו כל עדת בני ישראל על משה ועל אהרן במדבר. ויאמרו אליהם בני ישראל: מי יתן מותנו ביד ה' בארץ מצרים, בשבתנו על סיר הבשר, באכלנו לחם לשובע, כי הוצאתם אותנו אל המדבר הזה להמית את כל הקהל הזה ברעב" (שם טז, א"ג). וברפידיים: "וירב העם עם משה, ויאמרו: תנו לנו מים ונשתה... ויצמא שם העם למים, וילן העם על משה, ויאמר: מה זה העליתנו ממצרים להמית אותנו ואת בני ואת מקני בצמא?" (שם יז, ב"ג). אחר כך היתה המריבה בתבערה: "ויהי העם מתאוננים רע באזני ה'" (במדבר יא, א), ובתאוה: "והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאוה, וישובו יבכו גם בני ישראל, ויאמרו: מי יאכילנו בשר? זכרנו את הדגה אשר נאכל במצרים חנם, את הקשואים ואת האבטיחים ואת החציר ואת הבצלים ואת השומים. ועתה נפשנו יבשה אין כל, בלתי אל המן עינינו" (שם יא, ד"ח). אמנם עדיין אין אנו שומעים במפורש דרישה שיוחלף שלטון היחיד של משה, אבל במרומו יש כאן בודאי גילוי דעת, שאין משה יודע לנווט את דרכם למקומות שיוכלו למצא שם מים ומזון טוב יותר ובשפע. שמא טוב היה, אילו עמד לצידו של משה צוות של אנשים בקיאים יותר בדברים טכניים, הנתוצים למסע מסובך כזה של עם רב. ומשה קולט את הרמזים "הדקים" האלה, ופונה אל הקב"ה בבקשה שישחררו מן התפקיד שהטיל עליו, כפי שגם ביקש בתחילה שכלל לא יטיל עליו תפקיד זה.

או אמר: "בי אֲדַנִּי, שלח נא ביד תשלח" (שמות ד, יג), ועתה הוא אומר: "האנכי הריתי את כל העם הזה, אם אנכי ילדתיהו, כי תאמר אלי: שאהו בתיקך, כאשר ישא האומן את היונק, על האדמה אשר נשבעת לאבותיו? ... ואם ככה את עושה לי, הרגני נא הרוג, אם מצאתי חן בעיניך, ואל אראה ברעתי" (במדבר יא, יבטו). הקב"ה עושה לו את רצונו, ומעמיד לצידו סנהדרין של שבעים זקנים, שיוכלו בשעת הצורך לשמש כלי־דעם שיקלוט את התלונות ואת הצעקות של העם. אבל הסנהדרין לא הועילו כבר בהודמנות הקרובה, ונראה שגם הזקנים פנו אז כנגד משה ואהרן. כשחזרו המרגלים וסיפרו מה שסיפרו, "ותשא כל העדה ויתנו את קולם, ויבכו העם בלילה ההוא. וילונו על משה ועל אהרן כל בני ישראל. ויאמרו אליהם כל העדה: לו מתנו בארץ מצרים או במדבר הזה לו מתנו. ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב, נשינו וטפינו יהיו לבז. הלא טוב לנו שוב מצרימה. ויאמרו איש אל אחיו: נתנה ראש ונשובה מצרימה" (שם יד, אדז). ואף על פי שחזרו בהם אחר כך ואמרו "חטאנו", וגם הראו זאת במעשה שהעפילו לעלות (שם יד, לט"ג), חזרה התרעומת והתפרצה כהר געש במחלוקתו של קורח ועדתו פעם אחר פעם, וביתר שאת. ובעוד שבמעשה המרגלים לא הועמד אדם מסוים בראש המתמרדים כמי שיוכל אולי להחליף את משה, עתה העמיד את עצמו גם איש ציבור חשוב ומיוחד בראש המרד, אדם בעל ייחוס, חכם גיבור ועשיר, כריזמטי שכותו רב למשוך את העם בהתלהבות אחריו.

קורח התחיל ביחיד ומצא לו מיד שלושה חברים שעזרו על ידו: "ויקח קורח ודתן ואבירם בני אליאב, ואון בן פלת בני ראובן", ואחרי הפסקה קטנה (סוף פסוק) "ויקומו לפני משה, ואנשים מבני ישראל חמשים ומאתיים". בתחילה חמשים, וחיש מהר נוספו להם עוד מאתיים. והנה משה לא הספיק לדבר אל קורח, כשהיה יחידי עם שלושת עוזריו, והנה יש לו כבר לקורח עדה של מאתיים וחמשים איש. "וידבר אל קורח ואל כל עדתו לאמר", ואומר אליהם רק שלושה פסוקים, ומשה רואה לפניו את כל שבט לוי: "ויאמר משה אל קורח: שמעו נא בני לוי". אך במשך הלילה הספיק קורח הרבה. משה הזמין אותם שיתאספו למחרת על יד אוהל מועד, והוא ציפה לראות שם את שבט לוי, אבל "ויקהל עליהם קורח את כל העדה אל פתח אוהל מועד, וירא כבוד ה' אל כל העדה". דברי קורח ודברי דתן ואבירם אל העם היו כפי הנראה כל כך מתוחכמים ומשכנעים, שגם אחרי "שפתחה הארץ את פיה, ותבלע אותם (את קורח ואת דתן ואבירם), ואת בתיהם, ואת כל האדם אשר לקורח, ואת כל הרכוש", עדיין הלחל בתוכם ארס הדברים, והם הרעילו את כל ישראל. "וילונו כל עדת בני ישראל

ממתרת על משה ועל אהרן, לאמר: אתם המתם את עם ה', והמגפה שפרצה "ויהיו המתים במגפה ארבעה עשר אלף ושבע מאות מלבד המתים על דבר קורח" (שם יז, יז).

כל זה בתחילת ארבעים השנה שעשו במדבר. אחר כך אין לנו שומעים אם היו עוד מאורעות כגון אלה. אך בסוף הארבעים כאשר כבר מתו כל בני הדור שיצא ממצרים, וקם דור חדש שחונך וטופל בידי משה ואהרן, לנו שוב רואים גם בבני דור זה אותו חוסר אמון ביכולת מנהיגותם של שני צנתרות הזהב האלה משה ואהרן. "ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר צין, בחודש הראשון, וישב העם בקדש. ותמת שם מרים ותקבר שם. ולא היה מים לעדה. וירב העם עם משה, ויאמרו לאמר: ולו גוענו בגוע אחינו לפני ה'. ולמה הבאתם את קהל ה' אל המדבר הזה למות שם אנחנו ובעירנו? ולמה העליתנו ממצרים להביא אותנו אל המקום הזה, לא מקום זרע, ותאנה וגפן ורמון, ומים אין לשתות?" (שם כ, א-ח). וכדי שנבין שיצר זה של תרעומת והתקוממות נגד המנהיגים שלו אינו מום עובר בלבד, אלא זוהי מחלה ממארת המקוננת בתוך תוכם, מספרת התורה עוד סיפור: "ויסעו מהר דרך ים סוף לסבוב את ארץ אדום, ותקצר נפש העם בדרך. וידבר העם בא־לוקים ובמשה: למה העליתנו ממצרים למות במדבר? כי אין לחם ואין מים, ונפשנו קצה בלחם הקלוקל" (שם כא, ד-ח).

ח. משל יותם

בסוף ספר שופטים נאמר ארבע פעמים "אין מלך בישראל", ופעמיים הוסיף לזה המקרא "איש הישר בעיניו יעשה" (שופטים יח, א; שם יט, א; שם יז, ו; שם כא, כח). לדעת רש"י היו שני הסיפורים שבסוף הספר, הסיפור של פסל מיכה והסיפור של פילגש בגבעה, מיד בתחילת תקופת השופטים, אבל לדעת רד"ק שני הסיפורים האלה קרו בסוף תקופת השופטים, לפני עלי הכהן. והנה משה רבנו מינה לפני מותו את יהושע למלך על ישראל (רמב"ם הלכות מלכים פרק הלכה ג, אבל יהושע לא מינה משהו אחר שיהיה מלך אחריו. וז"ל המקרא: "ויהי אחרי מות יהושע, וישאלו בני ישראל בה' לאמר: מי יעלה לנו אל הכנעני בתחילה להלחם בו? ויאמר ה' יהודה יעלה" (שופטים א, א-ב). והתמיתה היא גדולה: הלא זו מצוה מן התורה לשים עליהם מלך, ולמה לא שאלו בה' מי ימלוך אחרי יהושע? ואילו המליכו מלך לא היו צריכים לשאול: מי יעלה לנו אל הכנעני בתחילה להלחם בו, כי אז היה ברור שתפקיד זה לעלות למלחמה אל הכנעני מוטל על המלך.

ומדמיוננו נאמר, שיהושע מת מיתה חטופה, ולא היה סיפק בידו לשאול מהקב"ה מה שמשה ביקש בזמנו, שיקרא ה' בשמו של ממלא מקומו הראוי לבא אחריו במלוכה, כיון שלא היה ליהושע בן שיירש ממנו את המלכותו. אבל ישראל אחרי מותו של יהושע התייאשו כליל ממלוכה. הלוא הם נלחמו נגד המלך משה ונגד המלך יהושע וחתרו כל ימי מלכותם לצמצם את סמכותם, ואיך ימליכו עכשו מעצמם מלך חדש? הם מפחדים ממלך. אבל מן המשל שהמשיל להם יותם בנו של גדעון נמצאנו למדים שגם המלך מפחד מהם. "הלוך הלכו העצים למשוח עליהם מלך. ויאמרו לזית: מלכה עלינו". שתי מגמות מנוגדות זו לזו מתרוצצות בקרבם. אמנם מצווים ישראל מן התורה להתארגן במלוכה, וזוהי מצות עשה. אבל יש גם תנא שסובר שאין זאת מצוה אלא רשות. ואף על פי שנפסקה הלכה שלא כדבריו, אולי יש מי שממריד נגד הריכוזיות שבמלכות. אולי יש מי שטוען שאין הגיון במלוכה. שהרי אם נמליך עלינו אדם חלש מה הועלנו, ואם נמליך אדם חזק, לא נרצה בו.

"הלוך הלכו העצים למשוח עליהם מלך, ויאמרו לזית: מלכה עלינו. ויאמר להם הזית: החדלתי את דשני אשר בי יכבדו א־לוקים ואנשים, והלכתי לנוע על העצים?". אמרו חז"ל: הזית רומז לעתניאל בן קנז, זה שבא להנהיג אחרי מות יהושע, ואמנם הציצו לו בני ישראל את כתר המלוכה אחרי יהושע, אבל וכי לא ידעו שיש לו לזית דשן אשר בו יכבדו א־לוקים ואנשים, והוא לא ירצה לחדול מלהתעסק בדשנו אשר בו יכבדו א־לוקים ואנשים? הם ודאי ידעו את זה היטב. הם רצו במלך אבל שלא יקח את תפקידו זה כל כך ברצינות. הם רצו באדם עדין. בתלמיד חכם שישקיע את כל מרצו וכל כוחו בלימוד תורה, אחד שחוזר כל שלושים יום על כל התורה (ראש השנה טז.). מלך כזה יתן לעבדיו ולשריו חופש פעולה מספיק. הזית הבין את זה. "ויאמר להם הזית" אתם מציעים לי מלוכה. אבל למלוכה יש להביא אדם עם אגרוף קשה, ולזאת אין אתם רוצים, אתם רוצים זית למלך, ואני "החדלתי את דשני" תודה רבה עבור המתנה הזאת, אבל אני אלך אל הישיבה שלי בנגב, ואני אלמד את תלמידי תורה. עתניאל הוא "יעבץ" שהלך לנגב ולימד שם תורה.

"ויאמרו העצים לתאנה: לכי את מלכי עלינו". אם על עתניאל הראה אורים ותומים: "ויהי אחרי מות יהושע... ויאמר ה': יהודה יעלה" (שופטים א, ב), דבורה הנביאה היא התאנה נבחרת על ידי העם להיות המנהיגה, "ודבורה אשה נביאה אשת לפידות, היא שופטת את ישראל בעת ההיא... ויעלו אליה בני ישראל

למשפט" (שם ד, ד). אולי היא לא נבחרה במשאל עם פורמלי, אבל היא נבחרה בפועל: זיעלו אליה בני ישראל למשפט. וכפי שנאמר במשלו של יותם, הם הציעו לה את שרביט המלוכה. אז היא אמרה: "החדלתי את מתקי ואת תנובתי הטובה" (שם ט, יא). "את מתקי", היא הבינה מה הם רוצים ממנה. ושוב יש לנו לשאול, וכי הם לא הבינו שזה כך, שהיא לא תהיה מסוגלת להניף שוט על אף אחד? אלא שזה מה שהם רצו.

"ויאמרו העצים לגפן" לגדעון "לכי את מלכי עלינו. ותאמר להם הגפן: החדלתי את תירושי המשמת א-לוקים ואנשים, והלכתי לנוע על העצים?" (שם ט, יב). מה אנו קוראים במקרא על גדעון? על כך, שאליו באו בהצעה הברורה והמפורשת: "ויאמרו איש ישראל אל גדעון: משול בנו גם אתה, גם בנך, גם בן בנך, כי הושעתנו מיד מדין". ומה הבין גדעון מהם? "ויאמר אליהם גדעון: לא אמשול אני בכם, ולא ימשול בני בכם, ה' ימשול בכם". כאן יש סוף פסוק. הם לא השיבו לו על זה כלום, והאמירה שלו נשארה תלויה באויר. "ויאמר אליהם גדעון: אשאלה מכם שאלה ותנו לי איש נזם שללו, כי נזמי זהב להם, כי ישמעאלים הם". בזאת יבתנו בני ישראל, אם הם מסכימים שהמלוכה תעלה להם במחיר. הם רוצים מלך, אך אם הם גם ירצו בו, אם יתבקשו לשלם לו עבור שירותיו? וגדעון גם לא ביקש שיתנו לו משלהם כלום, אלא "איש נזם שללו" מן השלל שהם זכו בו במלחמה, הוא הוביל אותם אליה, ושהם ניצחו בה בהנהגתו.

הם מבינים את הערמה שבשאלה שהוא שאל. הוא רוצה לבחון אותם, אם יוותרו לו על רכוש שנדמה להם שכבר זכו בו השלל שלקחו במלחמה, והם נתנו לו. אז הוא עשה מן הזהב הזה אפוד, שמן הסתם הוא יעד אותו למקדש ה' בשילה. מן הסתם כדי לרמוז להם שהוא ברצינות רוצה שה' ותורתו ישכנו בממלכתו. אך הם עשו את האפוד לעבודה זרה. "אנחנו נקבע את חוקי הממלכה ואת אורחותיה ולא אתה, גם לא כאשר תהיה מלך עלינו". וכך לא רק אמרו אלא גם עשו "ויעש אותו גדעון לאפוד ויצג אותו בעירו בעפרה" לא בשילה, אולי עקב התנגדותם שלהם, שנאלץ להתחשב בה, "ויזנו כל ישראל אחריו שם, ויהי לגדעון ולביתו למוקש... וילך ירובעל בן יואש וישב בביתו". הוא התפטר מן המלוכה. "ירבעם בן יואש". לפני כן בכל הסיפור הוא "גדעון", וכעת פתאם הופך להיות "ירובעל בן יואש"! הוא אומר להם: אני אעקור את כל העבודה זרה כפי שעקרתי אותה מבית אבי יואש, כי אני ירובעל בן יואש. אמר לו: לא מפני שהיית ירובעל בן יואש עשית מה שעשית, אלא מפני שהיית אז אדם צעיר מלא מתח להרפתקאות

ואהבת להרגיז את המבוגרים, עשית זאת, גדעת את האשרה כי היית "גדעון" סוער ומחפש הרפתקאות. והנה התגברת ושקטה רוחך, ותלך בתלם שלנו. אז הוא שוב אמר שהוא יורבעל, והם התעלמו מן האמירה שלו. אך עתה הרגיש שהם אינם רוצים בדבר שהוא רוצה בו. משאת נפשו אינה משאת נפשם. אז הלך הביתה. הם רצו במלך בתנאי שהמלך לא "ימלוך" עליהם. הם רצו להוביל אותו.

ט. מלכות דוד

שאל יסד ממלכה כזאת, שאם יש בה דברים שהעם רוצה אותם אחרת ממה שהמלך רוצה אותם, המלך יעשה אותם כרצונם. שאל עונה לשמואל: "אני בכנות ובלב שלם רציתי לעשות הכל כפי שהורית לי, אך בממלכתי ישנם דברים שאינם בידי להחליט בהם, שבהם העם מחליט מה לעשות, ועלי מוטל לעשותם כרצונם." "כי יראתי את העם ואשמע בקולם" (שמואל א' טו, כד).

אחרי שאל בא דוד. כשהוא חושד באבישי, שישלח יד בשאול בניגוד למה שהוא צוה, הוא מאיים עליו ואומר לו: "... חי ה' אם תהרוג את הצדיק אני אערב דמך בדמו" (שם טו, ירש"ט). וכשיואב הורג את אבשלום בניגוד לפקודתו המפורשת של דוד, ודוד אינו יכול להעניש את יואב על כך, אינו שוכח לו את זה, ולמען יִדְעוּ כל ישראל לדורותיהם, שאין לעבור על דברי המלך, הזהיר את בנו שלמה לפני מותו שיעניש הוא את יואב במלא חומר הדין על מעשהו זה, כמו גם על שאר הדברים שעשה למורת רוחו של דוד. חז"ל העירו על דוד על מה שהוא אמר בהודמנות אחרת: "ויקם דוד המלך על רגליו ויאמר: "שמעוני אחי ועמי (דברי הימים ב', ט) אם אחי למה עמי, ואם עמי למה אחי? אמר רבי אלעזר: אמר להם דוד לישראל, אם אתם שומעים לי אחי אתם, ואם לא עמי אתם, ואני רודה אתכם במקל" (סוטה טז).

זהו המלך, זהו דוד וממלכתו כפי שרוצה אותו מלך מלכי המלכים הקב"ה מלך שאינו ירא את העם, ואינו ירא אלא את הקב"ה. כך יעצו הזקנים לרחבעם: יש לדבר אל העם רכות, אבל יש רק בעל הבית אחד המלך: "אם היום תהיה עבד לעם הזה ועבדתם ועניתם, ודברת אליהם דברים טובים, והיו לך עבדים כל הימים" (מלכים יב, ז). אבל מלכי ישראל נהגו את ממלכתם על פי הדגם שקבע שאול לעצמו. אנו קוראים בעת שהתחלקה הממלכה: "ויבא ירבעם וכל קהל ישראל, וידברו אל רחבעם...", ועוד "ויבא ירבעם וכל העם אל רחבעם ביום השלישי" (מלכים יב, גיב). וכשכבר מלך: "ויועץ המלך ויעש שני עגלי זהב..." (שם יב, כח). ישנה

התייעצות עם העם ועם זקנים ושרים כמה פעמים אצל אחאב (שם כ, ז; שם כב, א), ואצל בנו יהורם (שם ז, יב), המלך האחרון לבית דוד צדקיהו היה צדיק גמור (מועד קטן כח: תוספות ד"ה צדקיהו), אבל הדור שלו היה רע (ערכין יז.). וכשדרשו ממנו השרים שימסור בידיהם את ירמיהו "ויאמר המלך צדקיהו, הנה הוא בידכם, כי אין המלך יוכל אתכם דבר" (ירמיהו טח, ח). מה פירוש "אין המלך יוכל"? הוא צריך לבעוט בהם, הוא צריך לפטר אותם ולשלח אותם. זאת יוכל לעשות ובוזה הוא משתחרר מהתנשאותם עליו. אמרו חז"ל: למה נאמר על צדקיהו "ויעש הרע בעיני ה'" (מלכים כד, יט)? שהיה בידו למחות ולא מיחה (סנהדרין קג.). מפני שהוא רך לבב ואינו מוחה, בטלה כליל מלכות בית דוד ביהודה.

י. מלכות משיח

המשיח יהיה כדוד, ודוד יהיה לו משנה (שם נח), מפני שהוא יהיה עוד גדול מדוד. לא תהיה שם דימוקרטיה, לא יהיה שם שלטון שרים ועבדים ולא יהיו שם יועצים. אנחנו מתפללים לביאת המשיח, אולי אין אנו מבינים למה אנו מתפללים. צריך שיהיה לנו ברור, שבמלכות המשיח לא תהיה דימוקרטיה, ואנו חייבים להיות מודעים לכך שאנו מתפללים לביטול הדימוקרטיה. "את צמת דוד עבדך מהרה תצמיח, וקרנו תרום בישועתך". מה זאת "קרן"? הקרן מנגחת "וכי יגח שוד את איש או את אשה ומת" (שמות כא, כח). וכן נאמר על יוסף: "וקרני ראם קרניו" (דברים כ, יז). זאת היא המלכות שהקב"ה רוצה בה, וכל זמן שלא יהיה לנו הכח הנפשי לחיות תחת מלך כזה, שיוכל להתגבר על הדימוקרטיה ועל יצרם של הבריות לנגוס ולנגוס מכוחה של המלכות, אין הקב"ה מעמיד לנו מלך.

יהי רצון שגזכה שאנו נאמין בכל מה שאנו אומרים בתפילותינו, ושנתפלל אותן בלב שלם ובהסכמת הנפש, כי הקב"ה עומד וידו מושטת ובה שלוש מתנות עבורינו: חז"ל אמרו על דורו של ירבעם - "תנא משום ר"ש בר יוחאי: בשלושה דברים מאסו בני ישראל בימי רחבעם, במלכות שמים ובמלכות בית דוד ובבית המקדש. הה"ד: אין לנו חלק בדוד כמשמעו, לאוהליך ישראל אל תקרי לאוהליך אלא לאלוהיך, ראה ביתך דוד זה בית המקדש. אמר ר"ש בן מנסיא: אין מראים סימן טוב לישראל עד שיחזרו ויבקשו שלשתם, שנאמר: אחר ישובו בני ישראל ובקשו את ה' זו מלכות שמים, ואת דוד מלכם כמשמעו, ופחדו אל ה' ואל טובו זה בית המקדש כמד"א: הנה הטוב הזה" (חושע ג, רש"י).